

РОЗДІЛ III «ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ СОЦІАЛЬНИХ ПЕДАГОГІВ ДО ВИКОРИСТАННЯ АРТ-ТЕРАПІЇ В РОБОТІ З ДІТЬМИ ІЗ ОСОБЛИВИМИ ПОТРЕБАМИ»

1.1. Арт-терапія як соціально-педагогічна проблема

В сучасному суспільстві, яке славиться інтенсивними соціальними трансформаціями, удосконаленням реабілітаційних технологій, потрібні креативність та творчий підхід, тому велике значення в роботі соціального педагога приділяється методу арт-терапії. Соціальний контекст арт-терапевтичної діяльності має величезне значення для ідентичності людини й розуміння поняття психічного здоров'я. Термін «арт-терапія» став використовуватися в Україні порівняно нещодавно, усього кілька десятиліть та знаходиться в стадії становлення.

Проблеми арт-терапії досліджують вчені-теоретики та практики: А.Бреусенко-Кузнецов, О.Вознесенська, Н.Волкова, В.Газолишин, Н.Ещенко, О.Любарец, Н.Полякова, Н.Простакова, О.Пинчук, А.Старовойтов, А.Чуприков, Т.Яценко, та ін. [5]. Можливості застосування арт-технологій в освітньому процесі розглядали у своїх роботах такі автори як А.Копитін, В.Кокоренко, Л.Лебедева, Т.Зінкевич-Євстигнеєва та інші автори [8].

На сьогоднішній день не існує загально прийнятого визначення поняття «*арт-терапія*». Якщо розглядати цей термін з позиції його походження, то «арт-терапія» складається з двох слів «арт» і «терапія». Слово «арт» походить від англ. art – мистецтво. Друга частина слова «терапія» – від грецької «*therapeia*» - лікування, це розділ медицини, що досліджує внутрішні хвороби та методи їх профілактики та лікування [9].

Цікавим, на нашу думку, є погляд російського дослідника О. Копитіна, який розглядає *арт-терапію* з погляду системного підходу. По-перше, арт-терапія – це напрям у психотерапії, заснований на заняттях пацієнтів образотворчою діяльністю. По-друге – метод психотерапії, що допускає використання клієнтом різних форм образотворчої діяльності з метою вираження свого психічного стану. По-третє дослідник підкреслює приналежність арт-терапії до медицини: «Сучасна арт-терапія є формою

психотерапії». По-четверте, сучасне розуміння арт-терапії допускає використання мови образотворчої експресії і безпосередню участь людини в образотворчій діяльності [4].

Останнім часом метод арт-терапії все частіше застосовується в соціальній роботі. Зрозуміло, що введення технології арт-терапії в сферу вищої освіти для початку як нововведення, далі як інновації в значній мірі залежить від низки умов. Основними з них є: інноваційний потенціал освітнього закладу, творча атмосфера, стійкий інтерес в науковому та педагогічному співтоваристві до нових методів навчання, достатні соціокультурні та економічні умови, ефективність самої інновації. Згідно з наявними в науці даними, найбільш ефективним є навчання, яке відтворює реальну технологію професійної діяльності. Дослідження У.Дутчак, Л.Лебедевої, Н. Пов'якель та інших дослідників це також підтверджують [6], [9].

Зауважимо, що найбільший розвиток в Україні отримали такі форми арт-терапії, як терапія за допомогою зображувального мистецтва, танцювально-рухова терапія та казкотерапія як форма бібліотерапії.

Сутність терапії мистецтвом полягає у терапевтичному й корекційному впливі на суб'єкта і проявляється в реконструюванні психотравмуючої ситуації за допомогою художньо-творчої діяльності, виведенні переживань, пов'язаних з нею, у зовнішню форму через продукт художньої діяльності, а також створенні нових позитивних переживань, народженні креативних потреб і способів їх задоволення. Арт-терапія у широкому розумінні містить у собі певні методики: ізотерапію (лікувальний вплив засобами образотворчого мистецтва: малюванням, ліпленням, декоративно-прикладним мистецтвом); бібліотерапію (лікувальний вплив через літературу, читання книг); імаготерапію (лікувальний вплив через образ, театралізацію); музичну терапію (лікувальний вплив через сприйняття музики); вокалотерапію (лікування співом); кінезітерапію (танцетерапію, хореотерапію, корекційну ритміку – лікувальний вплив рухами).

Узагальнюючи можливості застосування арт-технологій в освіті Л. Лебедева зазначає, що студенти-педагоги, в освіту яких були включені основи арт-терапії, мають можливість застосувати її як технологію таким чином:

- частково, у вигляді окремих прийомів, техніки, процедур в конкретних виховних справах (заходах) в період різних педагогічних практик;

- як складовий компонент загальнопедагогічної технології в літніх оздоровчих таборах(дозвілля дітей, різні форми виховної роботи);
- як систему арт-терапевтичної роботи з дітьми в процесі волонтерської практики у сфері додаткової освіти (в установах соціально-психологічної допомоги, центрах дитячої творчості, притулках, дитячих будинках, на експериментальних майданчиках);
- спільно з викладачами з арт-терапії, психологами, соціальними педагогами у формі супервізій;
- в роботі студентських клубів, молодіжних неформальних об'єднань та ін. [6].

Можна зауважити, що істотною перевагою включення арт-терапії в систему педагогічної освіти є те, що на час спеціального навчання студентська група набуває статусу терапевтичної. Це дає можливість поєднувати навчальне заняття і власне терапевтичний процес. Іншими словами, студенти не лише отримують необхідні знання і освоюють інноваційну технологію роботи з дітьми, але і глибше пізнають власний внутрішній світ, вчаться розуміти та приймати себе і інших. У результаті, отриманий позитивний досвід стає джерелом для особового і професійного зростання, зразком для вибудовування гуманних стосунків з оточуючими людьми.

1.2. Проблеми життєдіяльності дітей із особливими потребами в сучасному суспільстві

Актуальним питанням сьогодення є забезпечення потреб кожної дитини та створення усіх умов для її повноцінної життєдіяльності. При цьому особливої турботи потребують діти, які мають вади психофізичного розвитку, тобто – діти-інваліди. Протягом останнього часу суспільство все частіше відмовляється від використання в побуті терміну «інвалід», замінюючи його поняттями «дитина з обмеженими можливостями» або «дитина із особливими потребами».

Дослідженню проблем життєдіяльності дітей з особливими потребами присвячені праці багатьох вітчизняних та зарубіжних науковців: Ю.Василькової, А. Колупаєвої, Т. Ілляшенко, Л. Шипіциної, Е. Даніелс та ін. Такі науковці, як Ю. Василькова, Т. Ілляшенко, А. Колупаєва зазначають що головною умовою дитячого благополуччя є почуття захищеності батьківською любов'ю та адекватне її сприйняття оточуючими [7].

У засобах масової інформації найбільш уживаним є термін «дитина з особливими потребами», який трактується як особа, яка внаслідок хронічних захворювань, вроджених чи набутих порушень у розвитку має обмеження у життєдіяльності, перебуває в особливо складних і надзвичайних умовах і має особливі потреби у розвитку психофізичних можливостей, природному сімейному оточенні, доступі до об'єктів соціального оточення і засобів комунікації, соціалізації та самореалізації і в соціальному сенсі являється найбільш гуманним [1].

Прийнято виділяти декілька категорій дітей з особливими потребами: діти-інваліди; діти з порушеннями розвитку; діти з соціальними проблемами; обдаровані діти.

Аналізуючи різне ставлення до дітей з особливими потребами, доцільно виокремити аспекти життєдіяльності дитини, які є найбільш значущими для розкриття реабілітації, в тому числі засобами арт-терапії, як соціального процесу.

- Ставлення до дефекту дитини - проявляється в таких категоріях: усвідомлення (повне, часткове) чи неусвідомлення, сприйняття чи несприйняття (дитиною), пригніченість, адаптація чи дезадаптація. До того ж ставлення до власного дефекту зумовлене ставленням людей, які оточують дитину.

- Становище в сім'ї - гіперопіки чи гіпоопіки (недостатня увага), афективності (надмірність батьківського роздратування, невдоволення), авторитарності виховання, примусу.

- Навички самообслуговування. Цей спектр пов'язаний із врахуванням дитячої, вікової і педагогічної психології. Він містить предметну діяльність, маніпулювання дією, зону найближчого розвитку, уміння, навчання, наслідування, звички.

- Рухова активність включає корекційні фізичні вправи, руховий режим, розвиток предметно-маніпулятивної діяльності рук (пальців) та інші.

- Пізнавальна активність пов'язана зі стимуляцією сенсомоторного розвитку дитини, який у поєднанні з емоційно-позитивним спілкуванням є основою формування психічних функцій, представлених у категоріях: мова, увага, цілеспрямована діяльність, емоційна реакція, комплекс поживлення, мислення, уява.

- Соціальна активність характеризується сімейно-побутовою, комунікативною, суспільно-трудовою діяльністю, проявом духовних і фізичних здібностей людини в гармонії із соціальним середовищем, природою.

Отже, діти з особливими потребами мають потребу в спеціально організованій психолого-педагогічній допомозі, у ході якої слід вирішити певні завдання.

Ці завдання вирішують спеціальна педагогіка і спеціальна психологія, використовуючи широкий спектр прийомів педагогічного впливу й психологічної корекції. Важливу роль у подоланні недоліків розвитку можуть зіграти методи арт-терапії.

1.3. Особливості застосування арт-терапевтичних методик в роботі з дітьми із особливими потребами

На сьогодні актуальними є питання розробки нових технологій освіти, виховання і розвитку особистості учня, що відповідає сучасним соціальним, економічним, моральним і освітнім технологіям. У зв'язку з цим особливо гостро постає питання про підвищення якості навчального процесу дітей з особливими потребами, про пошук нових, більш ефективних методів та прийомів їх навчання та виховання. Для подальшої успішної інтеграції дитини з обмеженими інтелектуальними чи фізичними можливостями у соціальне середовище доцільно використовувати методи арт-терапії.

Арт-терапія – це лікування за допомогою залучення дитини до мистецтва. При цьому дитина навчається спілкуватися з навколишнім світом на рівні екосистеми, використовуючи образотворчі, рухові та звукові засоби. Вона дає змогу самостійно висловлювати почуття, потреби та мотивацію своєї поведінки, діяльності і спілкування, необхідні для її повноцінного розвитку та пристосування до навколишнього середовища. Через малюнок або інший вид творчої діяльності дитина може «виплеснути» негативні та поділитися позитивними емоціями.

Для того аби краще зрозуміти особливості використання арт-терапевтичних методик в корекційній роботі з дітьми із особливими потребами детальніше розглянемо саме поняття корекції. Корекція (від лат. *correctio* - виправлення) у загальному змісті означає виправлення недоліків.

Психокорекція у практиці роботи з дітьми із особливими потребами, містить у собі різні методики, серед яких виділяються арт-терапевтичні. О.Карабанова відзначає два механізми психологічної корекції за допомогою арт-терапії: коли мистецтво дозволяє у своєрідній символічній формі переконструювати ситуацію, що травмує, і знайти вихід з неї, використовуючи креативні здібності дитини; коли під впливом мистецтва з'являється естетична реакція, що змінює дію «афекту від болісного до такого, що приносить насолоду» [3].

У соціально педагогічній практиці усе більше використовуються різні види атр-терапії: музична терапія, ізотерапія, вокалотерапія, казкотерапія, кінезітерапія, імаготерапія, лялько терапія тощо. Однак застосування тієї або іншої арт-терапевтичної методики визначається варіантом і характером наявного в дитини порушення. Це пов'язане з тим, що неадекватне використання арт-терапевтичної методики стосовно дитини із проблемами може зробити не корекційний, а психотравмуючий вплив.

Розглянемо детальніше які методи атр-терапії доцільно використовувати, та які будуть найбільш ефективними в тих чи інших вадах розвитку дітей з особливими потребами. Так, позитивний корекційний ефект у дитини з порушенням слуху може дати використання ізотерапії, кінезітерапії, а в дитини з порушенням зору використання вокалотерапії, казкотерапії. Дітям із ДЦП може бути показана хореотерапія, казкотерапія, вокалотерапія. Імаготерапія, музична терапія, кінезітерапія, особливо корекційна ритміка, танцювальна терапія дають позитивні результати майже при всіх видах порушень (мови, слуху, зору, затримці психічного розвитку, розумової відсталості, ДЦП).

Отже, корекційно-розвиваючі заняття арт-терапією виховують здатність до самовираження та самопізнання дитини з особливими потребами і цим гармонізують її особистість у цілому. Розширення даних можливостей на заняттях пов'язано з продуктивним характером мистецтва – створенням естетичних продуктів, вихованням почуттів, переживань і здібностей дитини з проблемами інтелектуального чи фізичного розвитку.

1.4. Особливості підготовки майбутніх соціальних педагогів до арт-терапевтичної роботи з дітьми з особливими потребами

Увага до проблем дітей з особливими освітніми потребами має суспільну значущість, яка зумовила необхідність розробки цілеспрямованих дій для створення сприятливих умов інтеграції в систему сучасних суспільних відносин. Важливим аспектом, що сприятиме реалізації особистісно-орієнтованої підготовки майбутніх соціальних педагогів до роботи з дітьми з особливими потребами в системі освіти виступає напрям психотерапевтичної діяльності – арт-терапія.

Особливості підготовки майбутніх соціальних педагогів до роботи з дітьми з особливими потребами розглядали у своїх роботах такі автори як А.Копитін, Л.Лебедева, Т.Зінкевич-Євстигнєєва, О. Вознесенська та ін.[2], [4], [6].

За визначенням А.Капської соціальний педагог – це фахівець з виховної роботи з дітьми, підлітками, молоддю, дорослими, який покликаний створювати сприятливі соціальні, навчально-виховні умови для розвитку і соціалізації особи [9].

Процес навчання студентів основам арт-терапії створює унікальний прецедент єдиного арт-терапевтичного та освітнього простору, що позитивно позначається на професійному становленні та особистісному зростанні майбутніх соціальних педагогів. Водночас включення основ арт-терапії в зміст соціально-педагогічної освіти студентів, систему підвищення кваліфікації вчителів, психологів, соціальних педагогів, соціальних працівників дає можливість у деякій мірі вирішити визначену проблему.

Концептуальною основою підготовки майбутніх соціальних педагогів до використання арт-терапії в роботі з дітьми із особливими потребами акмеологічний, системний, особистісно-діяльнісний та аксіологічний підходи.

Акмеологічний підхід ґрунтується на розкритті особистісних ресурсів студентів; системний підхід з одного боку дозволяє розглядати процес формування в студентів умінь і навичок соціально-педагогічної взаємодії з дітьми-інвалідами як відносно самостійну систему, що містить елементи будь-якої педагогічної системи (мета, зміст навчання, засоби й методи навчання, форми організації навчально-пізнавальної діяльності, умови та результат навчання); особистісно-діяльнісний підхід ґрунтується на тому, що професійна діяльність соціального педагога задає йому певні особисті параметри, які адекватно відображають її функціональну структуру і створюють суб'єктивні

передумови для її продуктивної реалізації; аксіологічний підхід передбачає визнання абсолютної цінності та унікальності будь-якої дитини як особистості; визнання її права на щастя, захист та охорону життя та здоров'я. Даний підхід орієнтує майбутніх соціальних педагогів на розуміння гуманістичної сутності соціальної реабілітації та створення умов для захисту прав та інтересів дітей з обмеженими можливостями, надання їм допомоги у життєвому самовизначенні, спонукає до пошуку ресурсів для подолання кризових ситуацій.

Проаналізувавши все вищезгадане, нами було сформульовано визначення терміну *готовність соціального педагога до використання арт-терапії в роботі з дітьми із особливими потребами* – це наявність у фахівця відповідного рівня знань, умінь та навичок даної діяльності, рівень сформованості і розвиненості необхідних для успішної діяльності особистісних якостей, а саме: креативності, творчості, толерантності, високої саморегуляції та самоконтролю.

2.1. Діагностика готовності майбутніх соціальних педагогів до використання арт-терапії в роботі з дітьми з особливими потребами

Серед професійних обов'язків соціального педагога, на жаль, все більшу роль відіграє робота з дітьми із особливими потребами. Ми вважаємо, що в роботі з дітьми із особливими потребами потрібен «свіжий», творчий підхід, саме в такій роботі доцільно використовувати методи арт-терапевтичної діяльності.

На основі систематизації та аналізу наукового-педагогічної, психологічної та соціально-педагогічної літератури нами було обрано наступні компоненти готовності майбутніх соціальних педагогів до арт-терапевтичної діяльності з дітьми із особливими потребами: мотиваційно-особистісний; змістовний; творчий та операційно-дієвий.

Відштовхуючись від даних критеріїв нами було проведено експериментальне дослідження, яке проводилось в чотири етапи.

Для більш точної якісно-кількісної оцінки нашого дослідження експериментальну вибірку склали 32 студента денної та заочної форми

навчання, факультету початкового навчання, Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К.Д.Ушинського». 17 з яких склали експериментальну групу, інші 15 ввійшли до контрольної групи нашого дослідження.

На першому етапі дослідження була проведена методика діагностики навчальної мотивації студентів А.Реана, В. Якуніна та діагностика рівня емпатії І. Юсупова.

Ціллю методики діагностики навчальної мотивації студентів є визначення рівня мотивації студентів до майбутньої професійної діяльності. Під час обробки анкети були виявлені наступні результати: на першому та другому місці розташувалися: навчально-пізнавальні мотиви та мотиви творчої самореалізації (відповідно 43,6 % та 32,5% експериментальної, та 39,4% і 27,7% контрольної групи), на одному з останніх місць у нас виявилися професійні мотиви 9% експериментальної групи та 7,3 % контрольної.

Далі студентам була запропонована методика діагностики рівня емпатії І.Юсупова. Метою якої є дослідження рівня співпереживання, тобто вміння поставити себе на місце іншої людини, здатності до довольної емоційної чуйності на переживання інших людей.

Перейдемо до результатів методики (див. табл. 2.1.)

Таблиця 2.1.

Показники методики діагностики рівня емпатії І.Юсупова

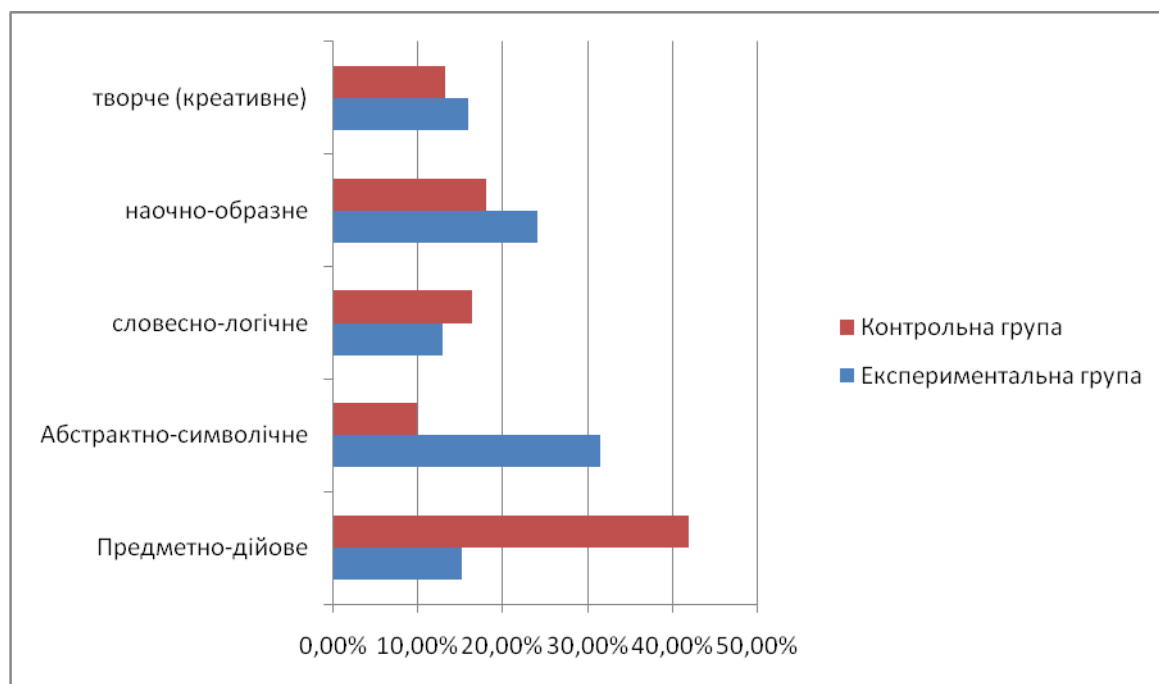
Рівні емпатійності	Експериментальна група	Контрольна група
Високий рівень	5,4%	7,7%
Нормальний рівень	39%	41,9%
Низький рівень	43 %	39,2 %
Дуже низький рівень	12,6%	11,2 %

На другому етапі нашої діагностики ми досліджували змістовний компонент. Діагностика проводилася за розробленою нами тестовою анкетною, яка складається з 10 запитань відкритого та закритого типу. Аналіз проводився по кожному питанню. Під час обробки анкети були виявлені такі результати:

більшість респондентів знайомі з такими поняттями, як «арт-терапія» та «діти з особливими потребами», а саме 21 % експериментальної групи та 23 % контрольної групи, 13,8 % та 11,1% «щось чули» про вказані поняття, 4,2% та 9 % взагалі не знайомі з цими поняттями. А от з арт-терапевтичними методиками та формами арт-терапевтичної роботи знайомі лише 15,8 % експериментальної та 10 % контрольної групи. 24% студентів експериментальної групи та 38% контрольної групи мають мінімальні знання про зміст арт-терапевтичної роботи. Загалом більшість студентів знайомі з арт-терапією та можливостями її застосування в освітньому просторі, менша частина ознайомена саме з методами арт-терапії загалом і арт-терапії в роботі з дітьми із особливими потребами зокрема. І тільки 16,9 % експериментальної та 18 % контрольної групи мали досвід роботи з методами арт-терапії у навчальній діяльності. Це свідчить про недостатній рівень розвитку показників змістовного компоненту в студентів соціально-педагогічного напрямку.

На третьому етапі ми запропонували студентам методику діагностики «Тип мислення» (в модифікації Г. Резапкіної). Метою даної методики є визначення типу мислення студентів. Апробувавши результати ми виявили наступне (див. діаграму 2.2)

Діаграма 2.2
Результати методики «Тип мислення»

Заключним, четвертим етапом нашого дослідження була діагностика за операційно-дієвим критерієм. Для визначення даного критерію двом дослідним групам експериментальній та контрольній була запропонована методика «Самооцінювання професійно-педагогічних і арт терапевтичних умінь» О.Сороки. За результатами опитування в ЕГ (експериментальна група) найбільше розвинені такі професійно-педагогічні вміння, як уміння організувати довірливі відносини з дитиною з особливими потребами 16,7 % опитуваних; уміння розвивати в дітей творчу ініціативу 13,4 %; уміння вивчати та оцінювати особливості діяльності й розвитку дітей 13,1%, значно менший рівень розвитку мають уміння добирати форми, методи та прийоми роботи з дітьми з особливими потребами 7% та уміння добирати оптимальний діагностичний інструментарій в роботі з особливими дітьми 6,7%.

Що стосується арт-терапевтичних умінь в ЕГ то більш-менш розвинені такі вміння, як брати участь у створенні та обговоренні дитячих малюнків 31,8% та уміння проводити діагностику мотиваційної сфери дітей використовуючи проєктивні графічні тести 19,3 %. А щодо уміння розробляти та апробувати корекційні та тренінгові арт-терапевтичні програми (8,4%) та уміння проводити індивідуальні та групові арт-терапевтичні заняття (6,7%) то вони розвинені на дуже слабкому рівні.

В КГ(контрольна група) серед професійно-педагогічних вмінь, найбільш розвиненими виявились уміння організувати довірливі відносини з дитиною з особливими потребами (24 %); уміння розвивати конкретні вольові, інтелектуальні, емоційні та фізичні якості дітей з особливими потребами (21,3%), а от уміння розвивати потенційні можливості учнів (9%) та уміння приймати оригінальні рішення, використовуючи новаторські форми і методи роботи (8,9%) розвинені дуже слабо. Розглянемо ще арт-терапевтичні вміння в КГ, тут уміння розробляти та апробувати корекційні та тренінгові заняття знаходиться на середньому рівні (17%), а от уміння використовувати арт-терапію у поєднанні з танцетерапією, казкотерапією, ігротерапією, драмо терапією, фототерапією та музикотерапією на незадовільному рівні (5,5%). Отже, за даними методики, можна зробити висновок, що загалом рівень професійно-педагогічних умінь в майбутніх соціальних педагогів є середнім, а рівень арт-терапевтичних умінь, як в ЕГ та і в КГ є нижче середнього.

Після аналізу отриманих діагностичних результатів нами була розроблена та апробована експериментальна програма, яка має на меті формування компонентів готовності майбутніх соціальних педагогів до використання методів арт-терапії в професійній діяльності.

2.2. Експериментальна програма щодо формування готовності майбутніх соціальних педагогів до використання арт-терапії в роботі з дітьми із особливими потребами

Результати проведеного дослідження дали нам підставу для розробки та апробації експериментальної соціально-педагогічної програми, яка направлена на формування готовності майбутніх соціальних педагогів до використання арт-терапії в роботі з дітьми з особливими потребами.

Групу, яка брала участь в експериментальній програмі (ЕГ) склали 17 студентів, майбутніх спеціалістів соціальної педагогіки.

Початком програми стала робота направлена на збільшення рівня змістовного компонента готовності майбутніх соціальних педагогів до використання арт-терапії в роботі з дітьми із особливими потребами. На першому занятті нами була проведена лекція для студентів та тему *«Загальні закономірності арт-терапевтичної роботи»* яка супроводжувалася презентацією. *Мета лекції:* поглибити знання з теми лекції; ознайомити студентів з основами арт-терапії.

Враховуючи високу цікавість, яку студенти проявили під час лекції до арт-терапевтичної роботи соціального-педагога ми вирішили провести для них змістовний тренінг на тему «*Арт-терапевтичні форми роботи соціального педагога*», для того щоб закріпити їх знання та для набуття студентами вмінь та навичок стосовно даної теми. *Мета тренінгу*: ознайомити учасників з методами арт-терапії, сприяти їх особистісному зростанню шляхом використання методів арт-терапії.

Під час діагностики нами було виявлено доволі низький рівень емпатії у студентів, на нашу думку саме емпатія є однією з основних особистісних якостей, якими має бути наділений майбутній соціальний педагог, який працює з дітьми з особливими потребами. Тому наступним кроком було проведення *заняття-тренінгу на розвиток емпатії*.

Мета заняття:

1. розвиток вміння налагоджувати психологічний контакт з іншою людиною (клієнтом);
2. вироблення навичок невербальної взаємодії для кращого розуміння іншого;
3. посилення емоційної чутливості та спостережливості учасників;
4. розвиток вміння вчувати у внутрішній світ іншої особи;
5. самопізнання та пізнання учасників.

На останньому етапі було проведено *заняття з арт-терапії*, для закріплення знань вмінь та навичок, які студенти отримали під час попередніх занять. *Метою арт-терапії* було подолання труднощів у художній діяльності, стимуляція спонтанності, розвиток уяви та творчих здібностей учасників.

Ефективність проведеної програми ми перевіримо за допомогою заключного зрізу в експериментальній групі.

2.3. Аналіз результатів експериментально-дослідної роботи

Для перевірки правильності гіпотези та ефективності дослідно-експериментальної роботи наприкінці нами був проведений заключний діагностичний зріз як в експериментальній так і в контрольній групах.

Повторна діагностика в експериментальній групі в порівнянні з попередньою показала значно кращі результати.

Заключна діагностика за методикою діагностики навчальної мотивації студентів А.Реана в експериментальній групі показала наступні результати:

професійні мотиви, які були на одному з останніх місць всього 9 %, тепер були наявні у 23% опитуваних, також збільшилися показники навчально-пізнавальних мотивів та мотивів творчої самореалізації (відповідно 53,6 % і 42,4%).

За методикою діагностики рівня емпатії І.Юсупова після заключного зрізу в експериментальній групі були виявлені наступні результати: Високий рівень емпатії тепер мали 37 % опитуваних, нормальний рівень 45%, на дуже низькому рівні залишилися всього 2,3 % студентів.

Діагностика розуміння майбутніми соціальними педагогами змісту арт-терапевтичної роботи з дітьми із особливими потребами, яка проводилася за розробленою нами тестовою анкетною, яка складається з 10 запитань відкритого та закритого типу після другого зрізу дала наступні результати: тепер з поняттям «арт-терапія» та діти з особливими потребами, були знайомі 53 % всіх опитуваних, з арт-терапевтичними методиками та формами арт-терапевтичної роботи знайомі 47 % респондентів.

За методикою визначення «типу мислення» були отримані наступні результати, творчий тип мислення, який був на доволі низькому рівні тепер домінує в 41 % опитуваних, також збільшилися показники предметно дійового та наочно образного типів мислення.

Досліджуючи повторно рівень готовності студентів до використання арт-терапії в роботі з дітьми з особливими потребами ми виявили наступні результати: уміння які були на низькому рівні значно вирости.

І так вміння вивчати та оцінювати особливості діяльності й розвитку дітей 31,2%, уміння добирати форми, методи та прийоми роботи з дітьми з особливими потребами 41%, уміння добирати оптимальний діагностичний інструментарій 36% . Що стосується арт-терапевтичних умінь в ЕГ то вміння які були більш-менш розвинені, тепер мають доволі високий відсоток. Наприклад, такі вміння, як брати участь у створенні та обговоренні дитячих малюнків 41,8% та уміння проводити діагностику мотиваційної сфери дітей використовуючи проєктивні графічні тести 29,3 %. А щодо умінь, які були на дуже низькому рівні, їх відсоток теж виріс: розробляти та апробувати корекційні та тренінгові арт-терапевтичні програми (24,4%) та уміння проводити індивідуальні та групові арт-терапевтичні заняття (36,7%).

Отже, аналізуючи дані таблиці ми бачимо, що результати повторного дослідження за всіма компонентами у експериментальній групі значно вищі чим результати контрольної групи.

Що дає нам змогу зробити наступний висновок, що майже всі учасники експериментальної програми зрозуміли важливість та ефективність використання методів арт-терапії в роботі з дітьми з особливими потребами, ознайомились з методами арт-терапії та засобами їх використання в майбутній професійній діяльності. Дані показники дають можливість зробити висновок про те, що використання арт-терапії у роботі майбутніх соціальних педагогів є ефективним і дає динаміку позитивних змін. Гіпотеза нашого дослідження була доведена.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Богданова І. М. Соціальна педагогіка: навч. посіб. [для студ. вищ. навч. закл.] / І. М. Богданова - К.: Знання, 2008. - 343 с.
2. Вознесенська О.Л. Арт-терапія в роботі практичного психолога: Використання арт-технологій в освіті / О. Л. Вознесенська, Л. В. Мова. – Київ: Шкільний світ, 2007. – 120 с.
3. Киселева М. В. Арт-терапия в практической психологии и социальной работе. – СПб: Речь, 2007. – 336 с.
4. Копытин А. И. Теория и практика арт-терапии. – СПб.: Питер, 2002. – 368 с.
5. Коротчук О. Ю. Арт-терапія у житті дітей з особливими потребами// Освіта та наука у вимірах ХХІ століття: Матеріали звітної-наукової конференції, 12-13 травня/ М-во освіти і науки України, НПУ ім. М.П. Драгоманова. – Київ: НПУ, 2006. – С. 56-58.
6. Лебедева Л. Д. Практика арт-терапии: подходы, диагностика, система занятий. – СПб.: Речь, 2003. – 256 с.
7. Мамайчук И. И. Психокоррекционные технологии для детей с проблемами в развитии. – СПб.: Речь, 2004. - С. 43 - 81.
8. Назаренко Е. Арт-терапія / Е. Назаренко // URL: <http://live-andlearn.ru/Art-terapiya.html>.
9. Подкоритова Л. Багатовимірність арт-терапії як професійного буття психолога / Подкоритова Лариса // Простір арт-терапії: зб. наук. ст. / УМО, 2010, ГО «Арт-терапевтична асоціація», 2011; редкол.:

Лушин П. В., Чуприков А. П. та ін. – Київ: Золоті ворота, 2011. – Вип. 2 (10). – С.15-23